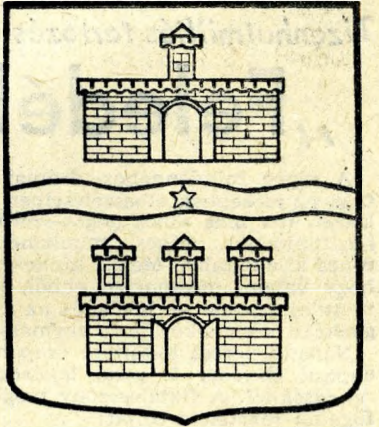

Séta a 100 éves Budapesten

A huszonkettedik kerület

Ki tud többféle emberi élvezet-re alkalmas, éhséget csillapító, szomjat oltó étel-falt asztalra tenni? Ha a versenyt a nagy városok kerületei között is meghirdetnék, minden bizonnyal a budapesti XXII. kerület kapná a palmát.

— Hogy mit tennénk az asztalra? — kérdeznék vissza a kerületbeliek és sorolják: — Sokféle húst, sajtót, gombát, gyümölcsöt, konyakot, likórt, bort és még sok mindent.

Tehetem és Promontor

A nagytétényi sertéshizlaldán, a sajtgyáron és a többi országos hírélelmiszeripari vállalaton kívül harminckét ipari üzem is ontja termékeit a hazai és külföldi piacokra. A nagyfokú iparosítás, a korszerűbb termelés nemcsak általános népgazdasági, hanem a többi között jelentős helyi szociálpolitikai célokat is megvalósít. Hogy csak két tényezőt említsünk közülük: áruval tömötték a boltok, áruházak, piaci standok; az 50 ezer lakos közül 16 ezren helyben találnak állandó kereseti, megélhetési lehetőséget.

A fejlődés a kerület külső arculatán is jól látható. A kelenvölgyi vasúti felüljárón a Budafoki úton Nagytétény irányába haladva, az új lakóházak és üzletsorok az alakuló városközpont körvonalaival érzékeltetik. A Dunára néző domboldalakon villaszerű családi házak sorakoznak. Ezekkel kapcsolatosan mondja **Barczai Gyula**, a kerületi tanács elnöke:

— Az elmúlt két évben a több mint 1700 lakáson kívül 260 családi ház is épült. A családiház-építést támogató kormányrendelet hatására rövidesen száztizenegyen kezdik meg az építkezést, s mintegy háromszázan jelentették be ilyen irányú szándékukat. Ez a nagy érdeklődés annak is köszönhető, hogy a dombos területek kitűnően megfelelnek kerteskert családi házak környezetének.

A hét végi házak sokasága, a gondosan művelt kertek, gyümölcsösök arra vallanak, hogy a kiegyensúlyozott, nyugodt életet kereső ember újra felfedezte a táj éghajlati és talajviszonyainak előnyét. Hogy miért újra, annak magyarázatát a letűnt történelmi korszakok emlékei adják. Egy lelkes csoport — **Geszti Eszter, dr. Gyalay Mihály, Joó Ernő, dr. Tóth Gábor, Tóth Sándor, dr. Végh Endre** — feldolgozta és megírta a kerület történetét. Ezt a munkát a kerületi tanács két évvel ezelőtt! „Tétény—Promontor” címmel könyv alakban megjelentette.

A kerület három helyséből — Budafok, Budatétény, Nagytétény — ötvözdött egységes közigazgatási területté az 1950-ben hozott kormányhatározat eredményeképpen. Történetük azonban a földrajzi közelség ellenére — rendkívül eltérően alakult. Budafok például jelenlegi nevét csak a múlt század végén kapta, addig — közel egy évezreden át — Promontornak nevezték. (Latinul szőlővel beültetett előhegyet, hegyfokot, előfokot jelent.) Tétény mindvégig megtartotta a honfoglaláskori Tehetem vezér, illetve törzs nevét, noha a Buda és a Nagy összekapcsolásával jelentése változott. A névváltozásokra találon jegyezte meg egy tudós levéltáros: „A ma élő 90 évesek Promontoron, az 50 évesek Budafokon, a 25 évesek a budapesti XXII. kerületben születtek hivatalos bejegyzés szerint, még akkor is, ha egyazon épületben és ágyban jöttek világra.”

Mentől többet iszik...

Am e területnek nemcsak a névváltozása volt gyakori. A rómaiak visszavonulása, majd a honfoglalás után sem vált nyugalmassá az élet. A belviszályok, háborúk, vagy külső — tatár, török — támadások, megszállások miatt állandóan cserélődött a népesség. A korai virágzó településeket eltemette a történelem. Egy XVII. századi török adórajstomból kitűnik, hogy „Tétény 41 házzal adózik”. De még jóval a török hódoltság után, 1728-ban is csak 45 az adózó jobbágyok száma. A korábban szőlőkultúrájáról híres Promontor határát is benőtte a

fű, a cserje, a bozót. Beomlottak a pincék bejáratai, romokban heverték a présházak. **Savoyai Jenő** és **Heissler Donát** generális szerb és német telepeseket hívott be. Az 1740 körüli szőlőtulajdonosok száma elérte az 500-at, de csak tíz százaléka volt magyar. Az új tulajdonosok nagy kedvezményeket kaptak minden négyszögölnyi szőlőtelepítésért.

A mai nagy építkezések színhelye és a Budafoki Pincegazdaság 25 kilométeres pincerendszerre igen sajátos módon kapcsolódik össze a táj egykori magas fokú szőlőkultúrájával, élelmiszeriparának fellendülésével és a lakosság elszegényesedésével. A történészek felkutatják, hogy Promontor és Tétény történelmi borteremő vidékeink között mindig jelentős szerepet játszottak. A Buda-környéki borvidéken a szőlőművelés már az Árpád-házi királyok idején virágzott. Különösen a vörös bor állott nagy hírnében, melynek árát a sziléziai, morva, lengyel vevők jól megfizették. **Ladislaus Sundehim, I. Miksa** német császár udvari történésze 1498—1505 táján írta: „Buda körül erősen meszes bor terem, mely finoman ízlik; mentől többet iszik belőle valaki, annál inkább megszomjazik.”

Az idegen szőlőművelők kezdeti, szórványos icedalagatását **Mária Terézia** nagy beletelítési akciója követi. Az újgazdáknak adott termelési kedvezmények meghozták az eredményt. A kitűnő termőtalajon újra kivirágzott a szőlőművelés. Ebben az időben írta e tájról **Bél Mátyás**: „Ezen a részen a dombos szőlővel vannak beültetve, melyek kitűnő termést hoznak: vörös és fehér bort termelnek, hasonló a budaihoz, sőt kissé nemesebb erőt és kellemesebb ízűt.”

Társadalmi szélsőségek

A XIX. század elején már a két helység szőlői 31 ezer hektoliter bort adtak. **Garay János** 1846-ban ugyancsak megemlítette a gazdag szőlőhegyeket. Meg is állította nyomban a kocsisát, és leszakított egy fűrtöt. S mint írja: „E pillanatban mintegy a földből kibukkanva előttünk áll az idomtalan bunkóval felfegyverkezett szőlőcsósz... ruházata ócska, s a magyar s a németből összekevert zagyvalék, hogy a legizsákosabb s élesesű bíró sem tudta volna megítélni ruházatát, melyik nemzetnek ítélné... egy idomtalan bunkó adá az egész természetnek auktoritást.”

A termés ötven év alatt megkétszereződött, az 1870-es évekre elérte a 70 ezer hektolitert. A szőlőbirtokosok között országzserte ismert nevek tűntek fel: **Deák Ferenc, Klauzál Gábor, Lónyai Gábor**. A magyar szőlészet és borászat fellendítője, **Schams Ferenc**, a mai Péter Pál utcai szőlőjében és pincéjében foglalkozott a szőlészet és borászat szakkérdéseivel. A kőfejtés, az építkezés, a pincék kialakulása óriási mére-

teket öltött. A lakosság vagyonának, megélhetési forrásának tekintélyes részét adta a szőlő. Am a világhírű szőlőkultúrának ezúttal nem háború, hanem természeti csapás vetett véget. Erről a helytörténeti krónikások így írnak: „A tétényi és promontori szőlőkultúrát és egyben vidékünk egész gazdasági helyzetét megrendítette az országosan fellépő filoxéra, amelyet itt először 1881-ben fedeztek fel.” Majd arról írunk, hogy a szőlők pusztulása miatt a jövedelem évről évre kevesebb, a terhek pedig állandóan nőnek, a hátralékok miatti perek és zaklatások egyre gyakoribbak.

A filoxéravész rövid idő alatt megváltoztatta a vidék gazdasági arculatát. A nagy pincerendszer különösen kedvezett a borkereskedelemnek, vállalkozók olcsón kaptak pincebérletet. Csak a nevesebb bérlek és tulajdonosok közül említsünk egyet-kettőt: **Palugyay, Seybold**, Tokaji Bortermelő Társasága, Váci Uradalmi Püspöki Borpince stb... Híresek a budafoki diszhordók, melyek többségét nagyjainkról, **Kossuthról, Kölcseyről, Petőfiről, II. Rákóczi Ferencről** nevezték el.

Fellendült és a budai, pesti piacokra is termelt a helyi kézmű- és malomipar. **Törley József** pezsgógyárat, **Keglevich István** gróf konyakgyárat létesített. **Francois Lajos** és társa pezsgógyárának világhírű márkája volt a **Monopol demi sec**, az **Extra dry England, Vin brut, Transilvania, Carte blanche, Cremant rose és Tarokk**. A jól jövedelmező üzletet felismerve, tőkés és kalandorok árasztották el a területet. Am az új gyárak születése — akár gyufát, csiszolókövet, szappant, öntővizet, akár italkülönlegességet állítottak elő — nemcsak árubőséget eredményezett, hanem együtt járt a társadalmi szélsőségek kialakulásával is.

A XIX. és XX. század fordulójára, a kapitalista fejlődés következményeire így emlékezik idős **Horváth József**, az új házaktól tarkálló Dózsa György út lakója:

— Ezekben — mutat a beomlott pincékre — mindenütt családok laktak, meghozta hat-nyolc gyerekkel, egy pincében két-három család is. Kevés volt a lakás, és ami volt, annak is olyan drága volt a bére, hogy a munkásember nem tudta megfizetni.

Kéményekhez kötött kecskék

Az egykori barlanglakókról terjedt el a kesernyészólás: „A budafokiak ott laknak, ahol a kecskéket a kéményekhez kötik legelni.” A pincék, barlangok lakói ugyanis áttörték a sziklaanyagot és kályhacsövet vezettek ki rajta a szabadba, amely nyáron szellőzőnyílás, télen kémény volt. A barlanglakók rendszerint a sziklából kikandikáló kályhacsóhoz, kéményhez kötötték a kecskéjüket.

A barlanglakások ügyében a budafoki jegyző 1911-ben a következő szövegű jelentést küldte a járási főszolgabírónak: „A lakosság egy része föld alatti, nedves, alig szellőztethető, szűk lakásokban lakik. Bármely fertőző betegség oly erős gyökeret ver ezen barlanglakásokban, hogy a legnagyobb erőfeszítéssel sem pusztítható ki. A legutóbbi népszámlálás alapján összeírt 1356 lakóházból 329 sziklaház, amelyekben 636 lakás található, 2968 lakóval.”

Később, 1930-ban 500 barlanglakás volt. Hét évvel később, 1937-ben egy képviselő mondotta felszólalásában: „Budafokon még több mint 400 a barlanglakás.” Nemcsak Budafokon, hanem Nagytétényben és Budatétényben is rohamosan növekedett a barlanglakások száma.

A gazdasági válságok, a munkanélküliség, a szegénység ijesztő mélységei fokozták az ellenállást, a szervezkedést, s mind közelebb vették a helyi akciókat irányító felvilágosult munkásokat az országosan bontakozó munkásmozgalom eszméihez. A helyi önszervező egyletek, később a szociáldemokrata szervezetek gyorsan fejlődtek. Már a század elején egymást érték a sztrájkok. Csúpan 1906-ban — a jegyző feljegyzése szerint — kilenc alkalommal sztrájkoltak a gyufagyári, a villamosvasúti, és az építőipari munkások. A későbbi válságos időszakokban jó együttműködés alakult ki a pesti munkásszervezetekkel. Az 1918-as öszirózsás forradalom, majd a Tanácsköztársaság, új reményeket táplált a munkásságban. Am az életkörülményeik javítására hozott intézkedéseik az ellenforradalom felülkerekedése miatt nem valósulhattak meg, s a következő évtizedekben egészen a felszabadulásig tovább romlott a munkások helyzete.

Nyugdíjasok gondviselése

A felszabadulás után a háborús károk pótlása — Budafokon a 3800 épület ténvénthét százaléka kisebb-nagyobb károkat szenvedett, 141 teljesen elpusztult —, a termelőüzemek beindítása, a közművezeték munkájának megszervezése évekre szóló programot adott mindazoknak, akik részt vállaltak a kerület újjáépítésében.

Az egységes kerület létrejötté után az egészségügyi, kulturális ellátottság legalapvetőbb követelményeinek biztosítása után hozzáfogtak a megalapozottabb, hosszú távra szóló építkezésekhez. Anya- és csecsemővédő intézet és kerületi hálózat, öt szakosztállyal működő új szakorvosi rendelőintézet, bölcsődék, óvodák, iskolák születtek gyors ütemben. A Törley-kastélyban alakult meg és működik az Országos Frédéric Joliot-Curie Sugárbiológiai és Sugáregészségügyi Kutató Intézet. Szakosztályai foglalkoznak kóreltannal, immunológiával, biokémiával, morfológiával. A ke-

rületben található a Kertészeti Kutató Intézet. A szakma kiváló tudósai, mérnökei munkálkodnak új kertészeti növényfajták előállításán, a korszerű agrotechnikai és üzemszervezési eljárások kidolgozásán.

A rohamosan fejlődő városrészben a barlanglakások teljes felszámolásától a modern lakótelepek építéséig hosszú volt az út, és a szebb, jobb életért még sokat kell a helybelieknek is tenniük. A gondok között első helyen szerepel a bölcsődéi és óvodai gyermekelhelyezés. Barczai Gyula tanácselnök a megoldást elérhető távolságban látja.

— Jelenleg hat tanácsi és négy üzemi óvoda van a kerületben. Ezerkilencvenhárom gyermeket tudunk felvenni. Az idei jelentkezések is azt mutatják, ez kevés. Ebben az évben megkezdjük két óvoda építését. Ha azokat befeljeztük, akkor megoldható, hogy minden iskolába kerülő gyermek legalább egy évig óvodás legyen, és ott iskola-előkészítőt vegyen részt. Hasonló a helyzet a bölcsődékkel is. Az óvodák mellett egy-egy bölcsőde is épül. Reméljük, kielégíti majd a növekvő igényeket is. Ezek az intézmények nem választathatók el az iskolai problémáktól sem. A mai óvodások holnap iskolások lesznek, s azt szeretnénk, hogy minél korszerűbb iskolában, minél eredményesebben tanuljanak. A Dévényi úton most épült fel egy nyolc tantermes általános iskola. A Bartók Béla és a Leányka úti lakótelepen pedig még ebben az évben megkezdjük egy tizenhat tantermes iskola építését.

— Az országos statisztikai adatok szerint a kerületben az országos átlagnál is jóval magasabb az idős emberek aránya. Milyen feladatokat jelent ez a kerület vezetőinek?

— Valóban, a nyugdíjas korosztályok aránya itt húsz százalékot is meghaladja. Ez sürgeti az előrelépést. Eddig két napközi otthont létesítettünk, ahová bejárnak éteznik, szórakozni a magányos emberek. Nagyon bevált a penziószerű nyugdíjasok háza. Az idős házaspárok vagy magányos emberek önálló szobát kaptak; takarítanak, mosnak rájuk, teljes ellátásukat biztosítják. Ezt a formát szeretnénk fejleszteni. Tervezük még egy ilyen otthon felépítését, azonban már nem készülnék el vele, átkerül az ötödik ötéves tervidőszakra. Ezzel összefüggő a vizellátási gondok. Nemcsak abban az értelemben, hogy gyéren folyik a magasabb épületek vízcsapja, hanem abban is, hogy például a budatétényi Szupán-kerti ezerlakásos lakótelepet, noha készen vannak az építkezés tervei, vízhiány miatt csak később kezdjük építeni.

— Milyenek e téren a kilátások?

— Dátumszerűen még nem tudjuk, de reméljük, rövid időn belül megépül a Duna alatt a nagy vízvezeték, s akkor Szigetszentmiklósról elegendő vizet kapunk.

Hosszú utat járt végig a XXII. kerület napjainkig; gondolja és örömei napról napra változnak, s a tennivalók is új, magasabb szinten jelentkeznek. Eppen úgy, mint a főváros bármelyik kerületében, amelyeket egy esztendő alatt rendre-sorra felkerestünk, s azokról híradással voltunk. Amikor a XXII. kerülettel, a főváros számcszerűen utolsó kerületével befeljeztük sorozatunkat, azzal a reménnyel búcsúztunk, hogy a főváros centenáriuma talán gazdagabb, tartalmasabb lett ezekkel a találkozásokkal, híradásokkal.

REHÁK FERENC

V. (1926. L. 77.)